

УДК 821.161.2.09Матіос(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-24>

НАЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ІНДИВІДУАЦІЇ В РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «ЧЕРЕВИЧКИ БОЖОЇ МАТЕРІ»

NATIONAL MODEL OF INDIVIDUATION IN THE NOVEL BY MARIA MATIOS "THE SHOES OF THE MOTHER OF GOD"

Івашина О. О.,

orcid.org/0000-0001-6504-1514

аспірантка кафедри української філології та журналістики
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка

У статті представлено дослідження літературної інтерпретації психологічної концепції індивідуації, запропонованої К. Г. Юнгом. Цей процес передбачає наявність певних етапів формування та подальших змін структурних субстанцій психіки (трансформація архетипів індивідуального несвідомого та інтеграція колективного). У романі Марії Матіос «Черевички Божої Матері» яскраво представлено один з етапів розвитку особистості на прикладі Іванки Борсук, яка переживає активне дорослішання в підлітковому віці.

Позаяк через індивідуаційні процеси проходить кожна особистість, це знайшло відображення в численних міфах та інших фольклорних творах, що дозволяє провести паралель між змалюваною у романі мандрівкою дівчинки крізь нічний ліс, що супроводжується спогадами про різні фрагменти життя, та подальшими сюжетними перипетіями зі «шляхом героя», проаналізованим Дж. Кемпбеллом. За К. Г. Юнгом, зазначений «шлях» також ілюструє трансформації лібідо як життєвої енергії. Це спонукає до аналізу зображеної Марією Матіос моделі індивідуації в контексті світової культури та репрезентації загальнолюдських архетипів з урахуванням національного колориту.

Практична частина дослідження передбачає аналіз твору на сюжетно-фабульному рівні та виявлення авторських художніх прийомів та засобів, які ілюструють національну модель індивідуації в «Черевичках Божої Матері», що підкреслює психологізм як якісну характеристику творчості Марії Матіос, а також унаочнює архетипне мислення письменниці, що дає можливості до унікальної репрезентації загальнокультурних патернів та індивідуальних психічних феноменів на тлі української історії. На матеріалі роману окреслено один з етапів розвитку психіки головної героїні Іванки, коли відбувається становлення Его, що відповідає міфічному «шляху героя»; виокремлення Тіні та формування Персона, відображенні крізь призму внутрішніх переживань дівчинки та прийом художнього паралелізму; активізація Анімуса через взаємодію з чоловічими персонажами. Також окреслено зміни в інтеграції архетипів колективного несвідомого: перехід від домінування архетипу Дитини до імплементації архетипу Великої Матері.

Ключові слова: аналітична психологія, архетип, індивідуація, Марія Матіос, несвідоме, психологізм, психопоетика.

The article provides a study of the literary interpretation of the psychological concept of individuation proposed by C. G. Jung. According to this doctrine, the human psyche develops throughout life, which contributes to the formation of an independent and unique personality. This process involves certain stages during which the structural substances of the psyche are formed and further changed (transformation of the archetypes of the individual unconscious and integration of the collective unconscious). In Maria Matios's novel «The Shoes of the Mother of God», one of the stages of personality development is vividly presented on the example of Ivanka Borsuk, who is experiencing active maturation in her teenage years.

Since every person goes through individualization processes, this is reflected in numerous myths and other folklore works, which allows us to draw a parallel between the girl's journey through the night forest, accompanied by memories of various fragments of her life, and the subsequent plot twists and turns with the «hero's journey» analyzed by J. Campbell. According to C. G. Jung, this «journey» also illustrates the transformation of libido as a vital energy. This prompts an analysis of the model of individuation depicted by Maria Matios in the context of world culture and the representation of universal archetypes with a view to national flavor.

The practical study involves analyzing the work at the plot level and identifying the author's artistic techniques and means that illustrate the national model of individuation in «The Shoes of the Mother of God». This emphasizes

the psychologism as a qualitative characteristic of Maria Matios's work, and also illustrates the writer's archetypal thinking, which makes it possible to uniquely represent general cultural patterns and individual mental phenomena against the background of Ukrainian history. The material of the novel outlines one of the stages of development of the protagonist Ivanka's psyche, at which the formation of the Ego takes place, which corresponds to the mythical «hero's journey». Also we can see the separation of the Shadow and the formation of the Persona, which is conveyed through the reflection of the girl's inner experiences and the use of artistic parallelism, and the activation of the Animus through interaction with male characters. The author also outlines changes in the integration of the archetypes of the collective unconscious: the transition from the dominance of the Child archetype to the implementation of the Great Mother archetype.

Key words: analytical psychology, archetype, individuation, Maria Matios, unconscious, psychology, psychopoetics.

Постановка проблеми. У літературі об'єктом зображення виступає людина, а предметом – її життя в усіх проявах. К. Г. Юнг пояснює це тим, що, позаяк літературу породжено фантазією письменника, як і будь-яка фантазія, вона містить як індивідуальні спогади, бажання й думки, так і типові елементи й сюжети, що черпають енергію з архаїчних джерел *колективного несвідомого* [11, с. 51]. Учений зазначає, що фантазування за своєю природою – близьке до *міфотворчості* [11, с. 47], тож прадавні міфи й літературні твори з різних епох мають спільні витoki, а отже – й риси.

Основою творчого процесу в юнгіанській психології є вивільнення творчої енергії – лібідо. Образ людини (у її героїчній чи демонічній іпостасі), на думку К. Г. Юнга, є одним з найбільш символічних, доступних для сприйняття та зрозумілих символів лібідо та його трансформацій [11, с. 162]. Це пояснює прагнення до численних зображень у мистецтві так званого «*шляху героя*» в численних варіаціях, які описує Дж. Кембелл у праці «Тисячолікий герой» [4].

У творчості Марії Матіос проблема долі людини займає одне з чільних місць, що пояснюється гуманістичною спрямованістю авторки, глибокою емпатією та прагненням зобразити трагедію особистості на тлі історії. На сторінках прози письменниці знаходять утілення загальнолюдські архетипи, які реалізуються в символах та міфічних алюзіях. Зокрема, у романі «Черевички Божої Матері» зображено нічну мандрівку дівчинки через ліс, сповнену містичних марень та спогадів про життєві пригоди, з подальшою трагічно-героїчною кульмінацією. Припускаємо, що цю історію можна трактувати як авторське бачення «шляху героя» з наданням загальнолюдському міфу національного колориту. З іншого боку, цей шлях є символічним відображенням розвитку психіки особистості, яку К. Г. Юнг називає «*індивідуацією*». Це дає можливість простежити, як реалізовано різні етапи цієї мандрівки в прозі Марії Матіос, та які художні прийоми та засоби авторка використовує для змалювання внутрішніх трансформацій структурних субстанцій психіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку психіки протягом життя доволі поширена серед психологічних досліджень. Особливу роль вона відіграє в аналітичній психології.

Саме К. Г. Юнгу належить поняття *індивідуації*, яке трактується ним у термінологічному словнику «Психологічних типів» як процес утворення і формування окремої особистості, тобто *розвиток* психологічного індивіда, його *сепарація* від колективної психології [10, с. 426–427]. У контексті метаморфоз життєвої енергії та символів, що супроводжують цей процес, розвиток особистості розглянуто в підсумку Юнгівських роздумів про концепцію лібідо – «Символи трансформації» [11].

Нариси до загального тлумачення цього процесу представлено у праці «Юнгівська карта душі» М. Стайна [12], однак, повною мірою своє трактування індивідуації, зокрема початкових її етапів, учений виклав у дослідженні «Принцип індивідуації» [13].

Праці з літературознавства, що стосувалися б дослідження індивідуації в художніх текстах, представлені менш чисельно. Найбільш актуальним є дослідження О. Башкирової, у якому

дослідниця аналізує гендерні моделі індивідуації на прикладі творів Люко Дашвар, Любка Дереша та інших [1]. Значну увагу осягненню архетипів, що знаходять відображення в українській прозі та поезії, приділено в праці І. Бетко [2].

У колі досліджень творчості Марії Матіос процес індивідуації на матеріалі роману «Солодка Даруся» розглядає О. Підгорна в контексті впливу травми дитинства на подальший шлях становлення Его й Тіні головної героїні та її здатності до їхньої інтеграції [7].

Фольклоризм прози письменниці та репрезентацію міфічних образів, що можуть втілювати варіації загальнолюдських архетипів у її творчості, досліджено в дисертації Я. Савошенко [8].

Мета дослідження. Ставимо на меті розглянути особливості авторського відображення розвитку людської психіки (одного з її етапів) у романі Марії Матіос «Черевички Божої Матері» у контексті трактування історії головної героїні Іванки як «мандрівки героя», притаманної міфам народів світу. Для цього визначено такі завдання: окреслити особливості поняття «індивідуація» та механізми протікання цього процесу для психіки загалом і для її окремих структурних субстанцій; охарактеризувати специфіку втілення національної моделі індивідуації на матеріалі роману «Черевички Божої Матері»; зазначити художні прийоми та засоби, використані Марією Матіос для увиразнення психічних феноменів, що супроводжують цей процес на етапі дорослішання Іванки; проілюструвати втілення типових для міфів і казок сюжетних перипетій у романі.

Вважаємо доречним застосування юнгіанського підходу до аналізу психічних феноменів з урахуванням фрейдівської концепції психосексуального розвитку за принципом *системного еkleктизму* (С. Михида) [6].

Виклад основного матеріалу. У психологічній теорії К. Г. Юнга значиме місце відводиться для психічного розвитку людини протягом життя, позаяк учений зважав не лише на передумови виникнення тих чи тих внутрішніх феноменів, а й на перспективи їхньої трансформації в майбутньому для досягнення нових рівнів самосвідомості. Цей процес дослідник називає *індивідуацією*. Індивідуація є природньою необхідною, на фізіологічному рівні вона відбувається безумовно, але на психічному – потребує, з одного боку, відсутності перешкод та, з іншого, певних зусиль особистості [10, с. 427–428].

За М. Стайном це становлення уніфікованої, але разом з тим неповторної особистості, індивідуальності, цілісної неподільної людини [12, с. 175]. Психічний розвиток особистості не відбувається одночасно, для нього характерні різні стадії, що знаходять відбиток на фізичному та ментальному рівні. М. Стайн зазначає, що «кожен період життя супроводжується і підтримується рядом архетипів, які втілюються в різних образах і формують ставлення, поведінку та психологічні мотиви». [12, с. 176]. Крім цього, для кожного етапу розвитку характерна активізація певних *структурних субстанцій психіки*: комплексів та архетипів індивідуального несвідомого.

Відбиток архетипу визначає роль індивіда в соціумі, спонукає до констеляції (активації) архетипів та інстинктів представників його оточення, що допомагає дитині отримувати материнську любов, а матері – її реалізовувати [12, с. 172]. Марія Матіос у романі «Майже ніколи не навпаки» зображує початковий етап індивідуації, що припадає на генітальну стадію психосексуального розвитку за З. Фрейдом [9, с. 275], та ілюструє процес трансформації архетипів. На початку роману Іванка повною мірою втілює архетип Дитини. Це спостерігається через особливості наративу, спрямованість дівчинки на дослідження світу, наївність і довірливість до природи та людей.

У ході сюжету психіка дівчинки зазнає значної трансформації у вимірі індивідуального несвідомого та його інтеграції з колективним. Цьому сприяють численні перипетії, адже, як зазначає К. Г. Юнг – розвиток неможливий без внутрішніх та зовнішніх конфліктів і страждань, які потрібно приймати й проживати, адже це сприяє розвитку психіки [11, с. 424]. Індивідуацію Іванки спостерігаємо за метаморфозами архетипів індивідуального несвідомого, а також

переходом з архетипу *Дитини* в архетип *Матері*, що спробуємо послідовно розкрити в межах цієї статті.

М. Стайн систематизує погляди Юнга щодо етапів індивідуації та визначає основні завдання першої половини життя як розвиток Его і Персони. Після чого виникає потреба інтеграції інших психічних складових: *Тіні*, *Аніми/Анімуса*, досягнення *Самості* [12, с. 176].

Марія Матіос ілюструє цей період життя головної героїні через певні сюжетні перипетії, які проходить Іванка Борсук, в яких зустрічаються характерні образи, що оприявнюють загальнолюдські та особистісні архетипи. Цьому сприяє глибокий психологізм авторського письма, за якого психічне втілюється у різноманітних художніх прийомах та засобах [3].

Зважаючи на нелінійну композицію роману «Черевички Божої Матері», сприймаємо за відправну точку індивідуації спогади Іванки під час одного з походів до Дідькової Ями. На цьому етапі в образі дівчинки втілено *архетип Дитини*: «Іванка ще маленька. Не має вона великої сили» [5, с. 15]. Вона весела, допитлива, безпосередня та продовжує зберігати тісний, містичний зв'язок з навколишнім світом, через який за допомогою *прийому художнього паралелізму* Марія Матіос унаочнює психічні зміни Іванки від спокою та гармонії («Чого-чого, а гір і лісів Іванка не боялася ніколи. Вона могла цілими днями скакати трав'яною кобиличкою – коником поміж радісних квітів і ламких трав» [5, с. 21]) до трижовності й зіткнення з тіншовими аспектами («Тепер нічна чорнява говорить з дитиною ... потворними голосами, шумить відьомськими пасмами потоків, перегукується дзьобастими совами» [5, с. 21–22]).

Марія Матіос вагому частину тексту присвячує саме шляху Іванки через нічний ліс, на якому зринають спогади дівчинки, її думки й страхи, що символічно відображає *«мандрівку героя»*, яку окреслює Дж. Кемпбелл, і яка є міфологічним уособленням процесу *індивідуації* [4]. Спогади, які заново переживає Іванка, наведені мозаїчно, тому не завжди можна встановити їхній хронологічний порядок, але, відповідно до авторського задуму, дівчинка проходить крізь життєві випробування й кризові моменти свого становлення лінійно, під час однієї мандрівки. Письменниця проводить її крізь певні етапи до емоційної кульмінації (розправа над євреями), найбільшого подвигу (порятунку хлопчика) та щасливого фіналу, що перетворює *персональну історію* на *деперсоналізований мономіф*, що має численні варіації з античності й до сучасності [4].

Ключовим поштовхом до психічної трансформації Іванки стає її зіткнення з *нумінозним*, яке М. Стайн визначає як глибоке духовне переживання, що є невід'ємною складовою індивідуації [13, с. 51]. Розвинена уява дівчинки, містичне мислення та виховання в середовищі народних вірувань підсилюють внутрішні переживання Іванки, унаслідок чого вона переживає сильні почуття, близькі до релігійного захоплення, здивування й трепет перед незвіданим: «і невидимі крізь туман далекі хутори, здається, обсідають Іванку колом...; і зачарованій дитині здається, що стоїть вона в білій і вогкій сорочці на дорозі до небесної брами» [5, с. 19]. Прагнення до нумінозних переживань знаходять відображення також в уявному акті *ініціації*, коли Іванка фантазує про здобуття квітки папороті в магичному ритуалі: «Вона не перестаючи благала б Ісуса, стоячи у своєму крузі, обведеному святим ножом – а тим часом до неї підбиралися би спокусливі чорти: повзли би вужами, кидали би в неї камінням...» [5, с. 23].

Під дією бажання здобути силу й сепаруватися від батьківської опіки, Іванка демонструє акт *непослуху* та *прагнення до пізнання*, що є рушійною силою індивідуації [13, с. 67] та проявом *героїчного патерну* [12, с. 176]. Це втілено у чимраз дальшому відході від стежки у незвіданий простір нічного лісу, що може символізувати заглиблення в несвідоме. Спершу Іванка зрізає «черевички Божої Матері» «із самого краю стежки» [5, с. 25], «ставить на стежку відро з молоком і кошик з ягодами – та й пускається вперед підскоком», а у своїх мріях «ще підросте – і піде його (цвіт папороті – О. І.) в чорні хащі шукати» [5, с. 34]. Таким чином знаходить реалізацію перший етап міфологічної подорожі – поклик до мандрів [4, с. 61].

Вживлення квітки, щоб отримати «небачену силу» [5, с. 27] символізує початок *трансформативної подорожі* як елементу багатьох казок світу про шлях героя як модель індивідуації. М. Стайн ілюструє цей архетип через казку братів Грімм «Біла змія» [13], Дж. Кемпбелл – через легенду про Жінку-Павучиху, яка дає майбутнім героям чарівний амулет, що врятує від ворогів [4]. Дж. Кемпбелл, зокрема, також звертає увагу, що магічну річ героєві найчастіше вручає саме жінка, що символізує захист «Космічної Матері» [4, с. 73]. У романі Марії Матіос Іванка дізнається про квітку від «бабці Василяни» [5, с. 25], а про інші магичні атрибути та ритуали від Москалиці, яка тут також виступає містичною фігурою мудрої наставниці – втіленням *архетипу Великої Матері*, однак у духовному, а не тілесному вимірі. Крім цього квітка має назву «черевички Божої Матері», що вказує на божественне походження цього образу, який стає в один ряд зі згаданим амулетом Жінки-Павучихи, ниткою Аріадни тощо. Дж. Кемпбелл зазначає, що в європейській культурі Діва Марія почасти перебирає на себе роль доброї відьми під впливом християнства [4, с. 73]. Це відображено і в романі «Черевички Божої Матері», де має місце переплетіння християнства, його апокрифічних мотивів (своєрідне трактування легенди про Каїна й Авеля, надання Божій Матері провідної ролі серед християнського пантеону) та місцевої міфології (віра в магичні ритуали та артефакти), що втілює *національну специфіку психічного розвитку*, актуальну як на момент подій, зображених у творі, так і в сьогоденні.

Однак у міфах та казках цей етап працює буквально, натомість Іванка лише страждає від фізичного болю та відчуває розчарування в частині свого міфічного світогляду, адже замість дива отримує важку травму. Але міфологічний шлях героя є необхідним для підняття з несвідомого й остаточного *формування самосвідомості*, що тяжіє, з одного боку, до відокремлення, а з іншого – до адаптації стосовно соціуму [11, с. 178], тож ця прикра пригода сприяє становленню та утвердженню *Его* дівчинки.

Дослідниця Я. Савощенко класифікує Іванку за трикатегорійною системою казкових образів, запропонованих Лідією Дунаєвською (злотворці, знедолені, добротворці) як представницю знедоленого персонажа (бідного й нещасного, що піддається випробуванням) [8]. Однак, на нашу думку, такий підхід не характеризує Іванку, особистість якої *динамічно* розвивається, тому образ дівчинки більш доречно трактувати як утілення міфічного героя, що проходить певні етапи трансформації. Якщо взяти до уваги цю класифікацію, то Іванка в кінці роману переходить з рангу «знедолених» в «добротворці», вчиняє хоробро й самовіддано, що свідчить про *перехід на новий етап* у процесі індивідуації й розвитку *Его*.

Також бачимо формування *Персони*, що відповідає за поведінку людини в соціумі: «А тепер Іванка виросла. Тепер устидно казати хлопцям-сусідам, що їй навіть такий, уже трохи великий, усе одно поміж хмарами ходити хочеться» [5, с. 18]. Завдяки сприйняттю соціальних норм Іванка починає відчувати сором або гордощі, учиться брехати та приймати рішення в неоднозначних ситуаціях з урахуванням наслідків для інших.

У психоструктурі дівчинки поряд з *Его* виокремлюється *Тінь*, оскільки в процесі дорослішання вона здобуває новий досвід, частина з якого не може бути інтегрована в *Его*, тому витісняється, переходить у несвідомий стан, але продовжує впливати на поведінку та психосоматику. У творі на цей аспект психічного розвитку Іванки вказують домінантність художніх засобів на позначення темряви в художньому просторі лісу – дзеркалі психосвіту дівчинки – та зображення впливу психічних травм на фізичне й ментальне здоров'я через некоректне проживання негативного досвіду. Наприклад: «Якби не торішня нічна пригода (переляк від зустрічі з Петром у лісі – О. І.), не знати би їй цього гидкого страху... І не затирала би білою мукою синці на тілі після кожного падіння від чорної своєї хвороби» [5, с. 52]. Іванка нікому не сказала про те: «Тоді вона лише пожаліла маму» [5, с. 52], тож цей страх залишився непрожитим, а хвилювання від зустрічі з чоловіком – витісненими.

М. Стайн зазначає, що, згідно з юнгіанським підходом, шлях у несвідоме, лежить першопочатково через *емоцію та афект* [12, с. 187]. Одним з тригерів для Іванки стає емоція страху. Це

впливає на несвідоме, що відображено через художній паралелізм з природою. Дівчинка стикається з досі невідомим – чоловіком у лісі – що спонукає активацію архетипу *Анімуса*. Напругу ситуації посилюють обставини зустрічі, зображення гормонального фону початкового статевого дозрівання, що впливає на емоційний стан. Це ставить психіку перед усвідомленням *парадоксу протилежностей* – чоловічого й жіночого. М. Стайн вказує, що це спричиняє зародження Тіні через внутрішні конфлікти самоідентифікації, зіткнення інстинктивного та соціального [13, с. 22].

Повернімося до тези К. Г. Юнга про одну з важливих *умов індивідуації*: «потребує відсутності перешкод та певних зусиль особистості». Іванка доклала неабияких зусиль задля свого формування, що хоч і відбувалося недостатньо гармонійно (брак уваги батьків до психічного стану дівчинки як результат їхнього власного виховання, магічний світогляд та нетрадиційна медицина), але рухалося згідно з нормативними етапами. Однак критично *травматичний досвід* – пологи Хаї Рендигевички в церкві, поки її чоловіка заарештовували червоні комісари, а потім трагічна смерть жінки й дитини від рук німецького офіцера, який застрелив матір і наступив на новонароджену дівчинку перед очима Іванки – приводять до *деструкції індивідуаційного процесу*. Ці події стають тригером для активізації *архетипу Матері* на психічному рівні, тому після проживання шоку від побаченого Іванка мобілізує всі внутрішні сили для пошуку загубленого єврейського хлопчика Елі: «Навіть коли б ходила до самої Богородиці!.. аби збила ноги до самих кісток, аби падала з голоду – але вона знайде його» [5, с. 218].

Висновки. Індивідуація в аналітичній психології – це процес невинного розвитку людини протягом життя, який має певні етапи та супроводжується трансформацією лібідо, що проявляється в різних символах. У романі Марії Матіос маємо нагоду спостерігати один з етапів індивідуації, який можна зіставити зі «шляхом героя» за Дж. Кемпбеллом, що знаходить утілення в численних міфах і казках, оскільки як цілісний образ ця мандрівка має витоки з колективного несвідомого й символічно втілює шлях, який проходить під час становлення кожна особистість у різних варіаціях.

Іванка Борсук переживає глибокі метаморфози структурних субстанцій індивідуального несвідомого. На сюжетно-фабульному рівні вбачаємо становлення Его, співмірне з «мандрівкою героя», що починається з непослуху як поклику до мандрів та продовжується в численних перипетіях здобуття сили, знань, допомоги, випробуваннях та ініціаціях, унаслідок чого Іванка здобуває здатність діяти як самостійна особистість, проявляти власну волю. Зіткнення з Петром як представником чоловічого начала активізує проявлення Анімуса в психоструктурі героїні. Через зображення внутрішнього світу дівчинки, її думок спостерігаємо за формуванням Персони, а застосування прийому художнього паралелізму дозволяє письменниці відобразити виокремлення Тіні. Також на основі тексту маємо змогу тлумачити зміни у взаємодії Іванки з колективним несвідомим, оприявлені в поступовому позбавленні рис архетипу Дитини (безтурботність, наївність, відкритість до світу) та набутті ознак, притаманних архетипу Матері (турбота про інших, відповідальність, самопожертва й витримка).

Своєрідне поєднання християнських та язичницьких вірувань з акцентуванням концепту свободи та прагненням до здобуття сили задля допомоги своїй родині дозволяє виокремити національний компонент індивідуації, зображеної в романі. Осягнення репрезентації всіх етапів становлення психіки, зображених у творі, та символів, що їх супроводжують, становить перспективи подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Башкирова О. Гендерні художні моделі сучасної української романистики : автореф. дис. ... докт. філол. наук. 10.01.06, 10.01.01. Київ, 2019. 35 с.
2. Бетко І. На шляхах духовної інтеграції (Глибиннопсихологічні, релігійно-філософські та ритуальнофілологічні мотиви в українській постмодерній прозі). Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego Olsztynie, 2010. 264 с.

3. Івашина О. Психологізм у творчості Марії Матіос: теоретичні та прикладні аспекти. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 29. Том 1. 2023. С. 269–274.
4. Кемпбелл Дж. Тисячолікий герой. Пер. з англ. О. Мокровольського. Львів : Terra Incognita, 2022. 416 с.
5. Матіос М. Черевички Божої Матері. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА, 2022, вид. 2-ге. 224 с.
6. Михіда С. Психопоетика українського модерну : Проблема реконструкції особистості письменника. Кіровоград : «Поліграф – Терція», 2012. 357 с.
7. Підгорна О. Архетипна структура буковинського наративу Марії Матіос (конспект роману «Солодка Даруся»). *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*, 2018, № 11, С. 212–223.
8. Савошенко Я. А. Фольклоризм авторської прози Марії Матіос : автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.01.07. Київ, 2019. 20 с.
9. Фройд З. Вступ до психоаналізу. Нові висновки. Пер. П. Тарашук. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2021. 552 с.
10. Jung C. G. Psychological types. Translated by R. F. C. Hull. Princeton University Press, 1976. 651 p.
11. Jung C. G. Symbols of Transformation. Second edition. Translated by R. F. C. Hull. Princeton University Press, 1976. 738 p.
12. Stein M. Jung's Map of the Soul: An Introduction. Open Court Publishing, 1998. 244 p.
13. Stein M. Principle of Individuation: Toward the Development of Human Consciousness. Chiron Publications, 2013. 250 p.